

JAUME BALMES EN L'OBRA POLÍTICA DE JAUME COLLELL

JOAN REQUESENS I PIQUER
Societat Verdager

Jaume Balmes in the political work of Jaume Collell

Es presenten i comenten, en aquestes pàgines, la visió que el canonge de Vic Jaume Collell tenia del pensador i publicista, també vigatà, Jaume Balmes, el valor que atorgava a la seva obra, la difusió que en feia i fins l'afecte en què el tenia. A partir del coneixement i lectura contextualitzada de l'obra, Collell considerava Balmes el seu guia i inspirador a l'hora d'actuar com a periodista i com a ciutadà compromès amb Catalunya. Es constata si es fa l'anàlisi general del seu pensament i explícitament es comprova amb els fragments balmesians que cita i més amb els que comenta.

Paraules clau: Periodisme, reforma social, catolicisme, catalanisme, O'Connell, Lleó XIII.

Presented with observations here is the vision that the Canon of Vic Jaume Collell had of the philosopher and publicist, also from Vic, Jaume Balmes, the value given to his work, the diffusion and the effect that it had. From the knowledge and contextualised reading of the work, Collell considered Balmes his guide and inspiration when working as a journalist and as a citizen committed to Catalonia. It is confirmed when making a general analysis of his thoughts and is clearly proven with the Balmesian fragments that he quotes and more so with those he comments on.

Keywords: Journalism, social reform, Catholicism, Catalan nationalism, O'Connell, Leon XIII.

Un homenatge¹ en memòria d'algú que ens ha precedit en la història, per discreta que hagi estat la seva aportació a configurar-la, pot fer-se amb paraules circumstancials o bé escatint el seu llegat a fi i efecte que sigui una lliçó per a la nostra pròpia tasca, malgrat sigui més modesta que la seva. Dins el marc d'aquesta consideració s'han redactat aquestes pàgines entorn d'un dels pilars fonamentals, al meu entendre, del pensament i de l'activitat de Jaume Collell. S'anomena Jaume Balmes, situat al sòtol ideològic del canonge.

Entenc per «obra» de J. Collell el conjunt d'escrits —proses periodístiques, memòries, discursos, poemes, etc.— i aquelles accions, empreses o activitats en les quals esmerçà energies amb més o igual voluntat que les dedicades a la vocació de capellà i a la de literat. Per entendre'ns: la fundació i direcció de periòdics, l'edició de textos històrics,² la recuperació de les cendres del bisbe Strauch, la

1. La paraula ve a tomb perquè a l'origen hi ha la conferència que vaig ser convidat a fer per l'Ajuntament i la Universitat de Vic el capvespre del dia 12 de desembre de 1997 a la Sala de la Columna de la capital osonenca, en ocasió del 150è aniversari del naixement del canonge. De nou agraeixo la invitació, així com també l'atenció dels assistents.

2. Sobre aquest particular vegeu: REQUESENS I PIQUER, Joan. «Jaume Collell i la cultura del Renaixement». A: *El (re)descobrimet de l'Edat Moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Edició a cura d'Eulàlia Miralles i Josep Solervicens. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Universitat de Barcelona, 2007, p. 357-387; i també REQUESENS I PIQUER, Joan. «Altres manuscrits editats per Jaume

restauració de Ripoll...³ i una llonga renguera. Per «política» entenc el seu sentit genèric però fonamental, la preocupació per la cosa pública, la *res publica*, en expressió clàssica.

Una devoció

La primera aproximació a Balmes-Collell o Collell-Balmes és l'aspecte que hem d'anomenar —cito les seves paraules— «devoció balmesiana», el tramut d'admiració i de sentiment que va conrear de jove i mantingué sempre més. En la presentació de la seva bibliografia balmesiana⁴ citava l'anècdota, recordada per ell mateix, d'haver estat espectador en l'enterrament de Balmes des dels braços de sa mare quan encara no tenia els tres anys.⁵ «Si Jaume Collell inicià els seus estudis de retòrica amb una oració fúnebre dedicada a Jaume Balmes, els seus tres antepenúltims articles també van ser dedicats al seu conciutadà. El penúltim aparegué el 23 de febrer i el darrer fou més aviat circumstancial.⁶ En la *Gazeta de Vich*, els dies 30 de gener i 6 i 18 de febrer de 1932, publicava, a partir del treball d'Eduard Toda,⁷ els articles «Bibliografia balmesiana d'Itàlia». El dia 1 de març moria a un quart de set del matí.»⁸

Entre aquestes dues dades hi ha trenta-nou textos dedicats directament a Balmes més la celebració del primer centenari balmesià amb el «Congreso Internacional de Apologética», el 1910 a Vic. Si hom es limita a la lectura oficial de la crònica sabrà que al principi hi ha l'Ajuntament i el Bisbat a través del Capítol de Canonges i el Seminari. Però si hom llegeix amb atenció trobarà l'esclatxa per on se li confirmarà l'acció de Collell al darrere: «en la elección de los señores que debían constituir la Junta organizadora del Homenaje se procedió de manera que estuviesen representadas todas las clases sociales de la Ciudad. [...] Así que, hasta el día 20 de Febrero de 1909 [les comissions prèvies s'havien reunit el 15 de juliol de 1908], no se dio por constituida dicha Junta [...] en la Capilla del Palacio Episcopal. El Ilmo. Sr. Obispo dirigió la palabra a los concurrentes [...] y a propuesta del Ilmo. Sr. Presidente, el Sr. Canónigo Collell leyó los nombres

Collell. Assaig de valoració», en premsa al *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*.

3. En aquest punt no cal recordar —si més no entre els historiadors i coneixedors de la biografia de J. Collell— la dimensió política que de forma concomitant amb la religiosa donà a les dues activitats: pel que fa al trasllat de les despulles del bisbe Strauch vegeu FIGUEROLA, Jordi. *Església i societat a principis del segle XIX: la societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'antic règim*. Vic: Eumo Editorial, 1988, p. 151, i FIGUEROLA, Jordi. «Els processos de canonització com a font històrica». A: *Osona i Catalunya al segle XIX. Estudis d'història*. Edició a cura de Jordi Figuerola. Vic: Eumo Editorial, 1990, p. 63-82. Pel que fa a Ripoll, vegeu JUNYENT I RAFART, Josep. *Jaume Collell i Bancells: les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1990, p. 72-123, imprescindibles.

4. REQUESENS, Joan. «Bibliografia balmesiana de Jaume Collell». *Ausa* [Vic], XVII, núm. 137 (1996), p. 125-136, i REQUESENS, Joan. «Bibliografia balmesiana de Jaume Collell (Addenda)». *Ausa* [Vic], XVII, núm. 139 (1997), p. 439-440.

5. COLLELL, Jaume. *Del meu fadrinatge*. Vich: Gazeta de Vich, 1920, p. 65.

6. El penúltim fou: «Del perill roig», *Gazeta de Vich*, núm. 3999 (23 febrer 1932). El darrer, «La nostra censura», *Gazeta de Vich*, núm. 4001 (27 febrer 1932).

7. És a dir, la seva *Bibliografia espanyola d'Itàlia: dels orígens de la impremta fins a l'any 1900*, arran de la publicació del darrer volum.

8. REQUESENS, «Bibliografia balmesiana...» (1996), *op. cit.*, p. 130.

*de los individuos de cada una de las secciones en que se dividió la Junta, según el carácter de las fiestas que se proyectaba celebrar: Fiestas religiosas, literarias y cívicas o populares».*⁹ L'anàlisi descobreix: el lloc és el palau episcopal, hi pren la paraula el bisbe; es dedueix que el president és el mateix bisbe, o l'alcalde?; dona la paraula a Collell... per què a ell i no al secretari de l'Ajuntament o del Bisbat? Com és que apareix sense cap presentació ni nomenament? De les tres comissions constituïdes, la de més pes fou la literària: el seu «*presidente efectivo*», Collell; i Collell coordina el Comitè Executiu. Les propostes de la comissió literària van ser: l'edició del *Boletín del Centenario*, el Congrés d'Apologética i «la Biblioteca balmesiana». Les empenyia Collell.¹⁰ Ell presidí el comitè del Congrés i fins apareix com a censor eclesiàstic en l'edició de les actes.

La devoció balmesiana ha passat a ser activisme balmesià.

Una obra com a política

Parlar de Jaume Balmes en l'obra política de Collell vol dir mostrar fonamentadament què pretenia amb els seus escrits i els seus actes. La interpretació que feia i la modificació que perseguia del seu món social; i, en el sentit més topogràfic, vol dir Catalunya —sense oblidar les terres germanes per la mateixa llengua—¹¹ dins d'Espanya. I faig servir la paraula «política» no sols per la seva significació com a art de reflexionar i d'endegar els afers públics per damunt de l'acció administrativa diària i de les mires dels partits, sinó perquè amb ella va presentar-se en el primer número de *La Veu del Montserrat* mantenint al dessota una distinció balmesiana: «No venim a fer política [...] que no ens inspira altre desig que el de treballar en la prosperitat de Catalunya». Balmes afirmava: «*Examinando a fondo la historia y consultando la experiencia, se puede notar que las revoluciones, las restauraciones, y en general todos los grandes hechos políticos, aunque presenten decidida tendencia a ciertas formas políticas, aunque parezcan animados de un principio exclusivamente político, no es, sin embargo, así: la cuestión en la superficie es política, pero en el fondo es social; el ruido se mete en las formas, pero la vista está fija en objetos que afectan el corazón de la sociedad*».¹² I en un altre lloc:

9. *Actas del Congreso Internacional de Apologética*. Vich. VIII-XI Septiembre MCMX. Tomo Segundo. Vich: L. Anglada, 1916, p. 360.

10. «*Cuando me escribió mi ilustre amigo, el canónigo Collell, alma de este Congreso, preguntándome qué tema...*» (ALFONSO LUGAN, A. «Balmes y la sociología moderna». *Actas del Congreso Internacional de Apologética*. Vich. VIII-XI Septiembre MCMX. Tomo Primero. Vich: L. Anglada, 1916, p. 381). Joan Anglada testimonia que no sols donà la idea proposant-lo el 1903, sinó que s'entrevistà amb el president del Govern, Segismundo Moret, al qual demanà la subvenció de l'Estat (veg. A[nglada]. V[ilardobó], J[oa]. «El balmesianisme del Canonge Collell». *Gazeta de Vich*, núm. 4006 (8 març 1932).

11. La llengua «és lo de més, que la llengua és lo monument més autèntic d'un poble, l'encarnació més viva d'una nacionalitat, que la llengua és de totes les obres i de totes les institucions, patrimoni secular d'una raça, la que porta més fortament gravada la sagrada senyal de son caràcter, i és casi una vulgaritat afirmar que el geni d'una llengua és la imatge més fael del geni nacional», estesa «des dels plans del Llenguadoc [...] fins a la moresca València [...] i des del Pirineu nevat fins a l'Illa Daurada» (del discurs als Jocs Florals de 1887 a REQUESENS I PIQUER, J. (ed.). *Jaume Collell i la llengua catalana. Selecció de textos*. Vic - Girona: Eumo Editorial - Universitat de Girona, 1994, p. 57-63).

12. Les referències textuais seran de l'edició Balmesiana en les *Obras Completas*, de la Biblioteca de Autores Cristianos (Madrid); es donarà el títol de l'obra, volum i pàgina. Així, doncs, aquesta primera correspon a *Consideraciones políticas sobre la situación de España*, VI, p. 61.

«*Que las formas políticas sólo deben mirarse como un instrumento para mejorar la suerte de los pueblos, y que la libertad política [...] no podía ser sino un medio para adquirir la civil*». ¹³ És cert que Collell es presenta emparat sota el concepte de servei civil i evita, sempre que pot, l'ús del mot 'política'; mentre que Balmes, mantenint la distinció, no s'està d'usar aquesta paraula com es veu en l'ofrena de la seva obra al papa Gregori XVI: *Protestantismus comparatus catholicismo in ordine ad politicam europeam*. És a dir, la política en la seva significació més àmplia que Collell solia anomenar «propaganda». Feta aquesta distinció, haurem de convenir que, al capdavant, qui dóna idees i proposa accions les quals, a la llarga o a la curta, ajuden a configurar la política quotidiana dels partits i grups de pressió, fa política. Al revés: quan grups socials i partits polítics fan seva l'alta reflexió i la proposta d'aquestes personalitats, corroboren que el seu pensament i els seus suggeriments són política. «*He llegado a influir en la opinión pública, y en esto, lo confieso, siento un vivo placer, porque nada conozco más grato que ejercer influjo sobre los hombres por el ascendiente de la verdad; nada conozco más grato que escribir una palabra y tener una seguridad profunda de que aquella palabra dentro de pocas horas volará a grandes distancias, y vibrará en millares de espíritus para producir una convicción o excitar una simpatía, como una chispa eléctrica que, saliendo de un punto, conmueve la atmósfera hasta un remoto confín*», ¹⁴ va manifestar Balmes en la seva *Vindicación personal*. Collell per tres vegades recorda i fa seves aquestes paraules. ¹⁵ Fins i tot arribà a escriure aquestes altres: «...qui fa del periodisme, no un ofici, sinó un elevat ministeri. Si un ofici n'haguéssim volgut fer, temps ha que hauríem trencat la ploma de periodista...». ¹⁶ Cito només un fragment escrit als 74 anys on rememora la seva llarga vida: «campanyes de propaganda catòlica; campanyes del desvetllament regionalista català; campanyes culturals en el sentit més ample de la paraula; intervenció en les lluites político-religioses d'una temporada turbulenta i de malaurada confusió en los esperits; actuació ferma, decidida, en lo estadi del periodisme, sense oblidar mai l'aport o contribució al moviment literari propulsor del moviment polític». ¹⁷ Va ser ben bé aquesta l'obra política de Collell i no l'exagerava perquè entre altres actuacions no esmenta la seva contribució a la pervivència del dret civil català. ¹⁸

O els seus esforços per evitar la supressió del Bisbat de Vic el 1902 aleshores notori per la dimensió religiosa i política dels episcopats de Morgades i de Torras i Bages. «Ara estem amb lo neguit d'això que en diuen la reforma del Concordat, en la qual entra, com un dels destinats a desaparèixer, lo nostre bisbat. Déu no ho voldrà, ni el sant pare tampoc», escrivia a Costa i Llovera el 27 d'octubre de

13. *El protestantismo comparado con el catolicismo*, IV, p. 658.

14. *Vindicación personal*, VII, p. 786.

15. Vegeu COLLELL, J. *Balmes. Discurso biográfico leído en el solemne acto de colocar el retrato del insigne filósofo vicense en la Galería de catalanes ilustres de la Casa Consistorial de Barcelona*. Vich: Imp. de Anglada, 1890, p. 23-24; COLLELL, J. «La perenne actualitat de Balmes. Discurs llegit en la sessió commemorativa de la mort del gran filòsof y apòlogista en la Casa Consistorial de Vich lo dia 9 de juliol de 1918». A: *Sembrant arreu [...]*. Vich: Tipografia Balmesiana, 1927, p. 237; COLLELL, J. «Paraules preliminars». A: SOLER I PALET, Josep. *Egara-Terrassa*. Terrassa: Joan Morral, MCMXXVIII, p. xv.

16. COLLELL, J. «Tornem-hi». *La Veu del Montserrat*, IV, núm. 1 (8-I-1881).

17. COLLELL, *Del meu fadrinatge*, op. cit., p. 175.

18. Vegeu C[ollell], J[au]. «Alerta». *La Veu del Montserrat*, I, núm. 28 (10-VIII-1878).

1902. ¹⁹ Collell, com a secretari del Capítol vigatà, i potser amb l'ajuda d'algú altre, va redactar una *Exposición que a su Santidad el Papa León XIII eleva el Cabildo de la Santa Iglesia Catedral de Vich en súplica de que se conserve el obispado*. A l'Arxiu Capitular de Vic hi ha aquest text, imprès, una carta del ministre Segismundo Moret en resposta a una de Collell, una altra del nunci notificant haver rebut l'*Exposición* i una tercera també adreçada a Collell en la qual el cardenal Rampolla li manifesta el desconeixement de la qüestió i l'assabenta que tot és un maneig de Madrid. ²⁰ No va passar res.

La presència de Balmes

Jaume Balmes és present en l'obra de Collell de manera explícita, tot i que rarament en dóna la font o ho fa amb senzilla referència al títol. Porto localitzades trenta-set citacions textuais més quatre sense situar. És l'autor més citat, de molt, en els seus escrits de tota mena. Vegem d'on són tretes:

Observaciones sociales, políticas y económicas sobre los bienes del clero (1840)

Consideraciones políticas sobre la situación de España (1840)

O'Connell (1841)

El protestantismo comparado con el catolicismo (1842-1844)

Pio IX (1847)

I de l'inacabat i pòstum:

República francesa (1848)

Dels articles:

«Albió» (1843)

«Cataluña», articles 1r, 3r i 4t (1843)

«Ojeada sobre la situación, sus causas y porvenir» (1844)

«Exposición de la ciudad y partido de Vich a S. M. la Reina» (1844)

«Examen de la cuestión del matrimonio de la reina Doña Isabel II», article 4t (febrer 1845)

«Los progresistas y los moderados» (1845)

«Vindicación personal» (1846)

19. Vegeu la carta a: REQUESENS I PIQUER, J. «L'epistolari entre els canonges Jaume Collell i Miquel Costa i Llobera». *Randa*, núm. 52 (2004), p. 143.

20. Vegeu a l'Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic el *Liber XXX Secretariae Illmi. Capituli Cathedralis Vicensis in quo continentur Acta ab anno Domini 1900 usque ad 1909*, p. 115.

Dels escrits de joventut:

Apuntes sobre Chateaubriand (anterior a 1838)

I de l'Epistolari:

Dues cartes a Antoni Ristol i dues al marquès de Viluma.

En total quinze textos entre els quals sobresurten les citacions de *Vindicación personal*, set vegades, i les de *Cataluña*, set més, algunes *in extenso*.

Si parem atenció a la presència implícita podem veure-la en una quasi idèntica argumentació a favor dels estats pontificis; en la mateixa posició davant l'actitud antimilitarista dels catalans;²¹ en la defensa de la indústria i del proteccionisme mercantil; en la visió realista-romàntica dels homes de l'interior de Catalunya, els muntanyesos; també en les sovintejadades referències al polític irlandès O'Connell, fins al punt que tots dos citen el mateix fragment d'un discurs del qui anomenaven el llibertador d'Irlanda. Remarco la coincidència perquè el text original és en llengua anglesa, òbviament; Balmes el dona en la castellana i Collell en la catalana, però en una versió que em fa l'efecte de ser treta de l'original. Remarco que té el seu valor i em permetrà de fer una passa més, però abans faré una giragonsa, diguem-ne, metodològica.

Anunciada l'amplària de les fonts explícites i apuntada la de les implícites, preguntem-nos: quina lectura en féu Collell? Penso que va ser doble, però només en coneixem una, la segona. Ho suposo per una raó: en les seves memòries conta que «als quinze anys comencé a freqüentar la Biblioteca Episcopal».²² Quinze en complia el primer any de filosofia al Seminari. Divuit de complerts en tenia i feia primer de teologia quan les cendres balmesianes foren traslladades al claustre de la catedral. S'ha d'entendre, doncs, que mentre cursà els tres anys de filosofia anava a la Biblioteca Episcopal i «aquell prestatge de les obres balmesianes era el que jo preferia, trobant-hi en ses planes, no sols lo seu valor ideològic que fàcilment se m'assimilava, sinó també com una certa unció que remintolava dolçament en mon esperit juvenil».²³ Però vingué el setembre de 1868 amb la revolució i fou després quan ens féu conèixer el «seu» Balmes. Jaume Collell, el posterior a la Septembriana, el reinterpretà en la nova situació social i religiosa limitant-se a l'obra anterior a *Pio IX*, tot i ser aquest un llibre que havia llegit, que el cità tres vegades, que en diverses ocasions va referir-s'hi, que en coneixia alguna de les rèpliques que s'estamparen, que fins i tot li serví per definir Lleó XIII traspasant a ell les paraules aplicades per Balmes a Pius IX, i del qual tenia un exemplar.²⁴

21. Vegeu, per exemple, C[ollell], J[Jaume]. «Las quintas». *La Veu del Montserrat*, II, núm. 14 (5-IV-1879), p. 33, o COLLELL, Jaume. «L'exèrcit voluntari». *Gazeta Montanyesa*, II, núm. 24 (3-III-1906), reproduït a COLLELL, Jaume. *Escrits polítics*. Edició, presentació i notes de Joan Requesens i Pròleg d'Isidre Molas. Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives - Eumo Editorial, 1997, p. 247-248.

22. *Idem*, p. 65.

23. *Idem*, p. 65.

24. Vegeu COLLELL, «La perenne actualitat de Balmes [...]», *op. cit.*, p. 233; el text balmesià —Collell l'escriu en català—: «ved lo que sucede en todas las épocas críticas: a cada necesidad una sublime inspiración; un hombre para ejecutarla» (*Pío IX*, VII, p. 1000). A la Biblioteca Balmes (Fundació Bal-

Penso a ulls clucs que el pensament més renovador que Balmes manifestà en el *Pio IX* és aquest: «*En las formas políticas no hay nada esencial a la religión*».²⁵ Pensament apodíctic que féu descendir sobre els camps de l'Europa política amb aquestes paraules: «*La absoluta resistencia a toda idea de libertad se podrá defender en teoría como un único medio de salvación para las naciones; pero ello es que esta teoría se halla en contradicción con los hechos. Empeñarse en que el sistema de Austria o de Rusia es la sola esperanza de la sociedad, es desahuciar al género humano; porque el mundo no va por el camino de Metternich ni de Nicolás. Echad la vista sobre el mapa; ved la extensión que ocupan las naciones civilizadas, y notad lo que le queda a la política de una resistencia absoluta. No se trata de saber si hay en esto un bien o un mal, sino lo que hay. [...] Por ese espíritu de libertad que invade el mundo civilizado, y se dilata por todas partes como un río que se desborda, ¿hemos de temer que perezca la religión? No*».²⁶ «Balmes mai no havia acceptat tan obertament l'hegemonia del liberalisme polític a Europa»²⁷ afirmació justíssima, sense oblidar, però, els límits que en tenia la seva comprensió, assenyalats pel pare M. Batllori.²⁸ «Per a Jaume Collell el *Liberalisme* és l'expressió moderna de la Revolució; per això cal formular una crítica frontal i implacable a cadascun dels trets definitoris de l'Estat liberal»²⁹ afirmació justíssima del professor Isidre Molas. «Si s'han d'aixecar altra vegada les nacions d'estirpe llatina, ha de ser no amb lo liberalisme i la democràcia [...], sinó únicament amb la fe que sola ens pot dar la llibertat verdadera i la força d'una unió indestructible. I no una fe vaga i atenuada, sinó la fe íntegrament catòlica, la fe de l'Església romana que, sense ser patrimoni exclusiu de ningun poble ni de ninguna raça, és, per dir-ho aixís, l'herència especial de les nacions llatines».³⁰ Aquesta és la diferència entre ells dos. És el resultat d'haver assimilat, Collell, la doctrina balmesiana, sí, però d'haver configurat definitivament el seu pensament en «el període traumàtic que va del destronament d'Isabel II a la I República».³¹ Collell, tanmateix, amb els anys, s'avindrà a les enteses que calguin amb el liberalisme de la pràctica quotidiana, no pas amb doctrina; deixarà la seva inicial posició carlina per esdevenir un dels puntals del moderantisme durant les dècades de 1880 i 1890; s'ajustarà a les propostes neotomistes i socials de Lleó XIII gràcies als principis balmesians; però fins a la mort no deixarà de repetir les paraules antiliberals del Pius IX posterior a la revolució de 1848, condensades en una gràfica qualificació del sufragi universal: «*la menzogna universale*», la mentida universal.³²

mesiana a Barcelona) es custodia el volum «*Pio IX* / por don Jaime BALMES / presbitero / París / Librería de A. Bouret y Morel / Calle de l'Éperon, 6 / 1848», que porta el segell de la signatura de Collell en tinta negra, «Jaime Collell Arcedian».

25. *Pio IX*, VII, p. 981.

26. *Pio IX*, VII, p. 976 i 978.

27. FRADERA, Josep M. *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*. Vic: Eumo Editorial, 1996, p. 331.

28. BATLLORI, Miquel. *Balmes, sempre més disputat que discutit*. A: *Obra Completa*. Vol. XVI. València: Tres i Quatre, 2002, p. 93.

29. MOLAS, Isidre. «Pròleg». A: COLLELL, *Escrits polítics, op. cit.*, p. 29.

30. COLLELL, J. «L'unio dels pobles llatins. IV i últim». *La Veu del Montserrat*, IX, núm. 43 (23-X-1886).

31. MOLAS, «Pròleg», *op. cit.*, p. 28.

32. *Idem*, p. 31, tret de COLLELL, J. «La força d'un ideal I». *Gazeta Vigatana*, II, núm. 187 (14-X-1905).

L'adhesió de Collell a les orientacions del papa Lleó XIII les associà i les expandí des del pensament balmesià. Penso que aquesta és la característica per la qual no redueix pas les propostes de Balmes, les anteriors al llibre *Pio IX*, i sí que les aplica prou rectament. Em refereixo a la dimensió sociològica de l'obra balmesiana i a la categòrica defensa del catolicisme, com si fossin dues cares d'una sola medalla, les que Jaume Collell sintetitzà en la divisa PRO ARIS ET FOCIS: l'ara, l'Església catòlica, i el fogar, Catalunya. La concreció d'una mirada social —pràctica—, més que no sociològica —teòrica—, que féu d'ell un defensor abrandat del catolicisme com a aglutinador de la societat i un catalanista de soca-rel. Sabia distingir la *tesi* de la *hipòtesi* segons la doctrina de Lleó XIII.³³

Anem a la referència a O'Connell deixada enrere. Les seves paraules: «Els homes de Clark saben que la sola base de la llibertat és la religió; heu triomfat, però el vostre triomf prové del fet que la vostra veu ara alçada en favor de la pàtria s'havia dirigit abans en pregàries al Senyor. Els càntics de llibertat ja s'ouen pels nostres camps verds, recorren els pujols, han omplert les valls, murmuren en les ones dels nostres rius, i els nostres torrents responen amb veu de tro als ecos de les nostres muntanyes: Irlanda és lliure!».

Balmes, en una nota d'acompanyament a la biografia *O'Connell*, ens assabenta de la intenció que el mena en presentar-lo: «*dar a conocer aquellos hombres en quienes se personifica un país o una época, logrando de esta manera nuestro principal objeto, que es el examen y aclaración de las altas cuestiones sociales y políticas*».³⁴ I en una altra manifesta la seva posició a propòsit dels sacerdots irlandesos que havien estat acusats de «fer política»: «*¿Se quería que fueran insensibles a los males de su patria? ¿Ignórase acaso que el patriotismo crece a medida que se aumenta la presión que se esfuerza en extinguirle?*».³⁵

I Collell? Reprodueix les paraules del polític irlandès en un discurs fet a Lleida en el qual pren com a tema la llegenda que, fosa en bronze, pot llegir-se en una de les campanes de la Seu Vella: «*Honorem Deo et patriae liberationem*». «Voleu una divisa mellor per la bandera catalanista?» És la pregunta incisiva després d'haver recordat la figura d'O'Connell amb les paraules amunt copiades, precedides, compte!, d'aquestes altres de propi encuny: «Qui ha donat la indomable resistència a la víctima secular del protestantisme anglès, a l'oprimida i escanyada Irlanda? La fe, sols la fe catòlica que de cada irlandès n'ha fet un màrtir i de cada sacerdot un apòstol de la causa nacional».³⁶

Difícilment pot amagar-se que en els mots d'acompanyament de Balmes i en els de Collell es defensa la presència de la clerecia en l'orientació política de la societat. Pot afirmar-se perquè en un treball balmesià redactat entorn de la instrucció dels seminaristes reforça el seu argument amb l'autoritat de la Sagrada Escripura, dirigint-se «a la Iglesia de España» amb aquest sorprenent verset: «*Pro patribus*

33. Aquesta qüestió es pot llegir resumidament a: BONET, Joan; MARTÍ, Casimir. *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques: 1881-1888*. Barcelona: Vicens-Vives - Fundació Caixa Barcelona, 1990, p. 394-395.

34. *O'Connell*, VIII, p. 6.

35. *Idem*, p. 10.

36. COLLELL, J. «Discurs pronunciat en la solemne festa dels Jochs Florals celebrats lo dia 13 de maig de 1899 en los Camps Elíseus de Lleida». A: *Escrips polítics, op. cit.*, p. 207 i 206.

tuis nati sunt tibi filii / en lloc dels teus pares tindrà els fills [Sl 45,17]»; és a dir: tu, Església, reps els fills per a la pàtria, en el context de l'article; «*y el nuevo clero sabrá corresponder dignamente a la alta misión a que está destinado*».³⁷ Collell defensà sense embuts la presència de la clerecia en la societat en un text de 1879, *Catalanisme. Lo que és i lo que deuria ser*: «Voldríem, i aquest és un ardent desig de la nostra ànima, que el clero català entràs i es posàs al davant del moviment catalanista, puix li interessa més de lo que pot pensar-se lo profit d'aqueixa restauració».³⁸ És un tema, aquest, al qual Collell retornà més d'una volta, com per exemple en l'article «Últim refugi», on glossa la frase «al cor dels sacerdots és on se guarden, en últim recurs, per les nacionalitats confiscades, los restos del foc sagrat».³⁹

Deixem a banda les petjades de Collell en el camí fressat per Balmes en la defensa del catolicisme.⁴⁰

Una política catalana

El jove Collell, afeccionat lector de Balmes, prou bé va entendre'l quan li llegí: «*me fui en derechura a Vic, mi patria [...] Tanto en Vic como en toda su comarca [...] es un país donde ignoro que tenga ni un solo enemigo personal*».⁴¹ Pàtria i país amb una significació geogràfica reduïda, però també general a tot Catalunya quan Balmes parlava d'«una província en el oriente de España», o bé deia escaridament «*el Principado*». Collell l'entengué perfectament quan potser algú podria creure que usava un vocabulari massa confús en un fragment com aquest: «*Cuando se pasa de Cataluña al extranjero [...] diríase que el viaje se hace dentro una misma nación, de una a otra provincia; pero al salir del Principado para lo interior de España, entonces parece que en realidad se ha dejado la patria y se entra en países extraños*».⁴² De confusió, evidentment, no n'hi ha i tenen ben delimitat l'abast semàntic cadascuna de les paraules 'nació', 'província', 'pàtria' i 'país'.

Collell va comprendre'l del tot —parem atenció— quan, en una d'aquelles tan lleus clarícies dels seus sentiments més íntims, parlant de la influència catòlica en les lleis medievals catalanes, escriví: «*parece que uno se engríe de pertenecer a esa nación catalana*».⁴³ Nació, ras i curt. Nació que significa Catalunya, però que no es confon pas amb 'nació' en sentit general i sinònim d'«estat» aplicat a Espanya. N'és un cas, per exemple, aquest altre fragment: «*la experiencia ha enseñado que una organización política que no esté acorde con la social no sirve de nada*

37. *La instrucción del clero*, V, p. 823 (2a quinzena-II-1843).

38. Text reproduït a COLLELL, *Escrips polítics, op. cit.*, p. 128.

39. D'un tal senyor Schmit, treta de la *Revista de Lovaina*, escriu: *Idem*, p. 158-160; publicat a *La Veu del Montserrat*, IX, núm. 11 (13-III-1886).

40. Roma, «d'on brollen la llum que guia i la paraula que vivifica i on hauran d'acudir los pobles si volen trobar solució als espantosos problemes que els tenen posats en esglaiada expectativa» (COLLELL, J. *Roma. Impressions y comentaris*. Barcelona: Estampa de Subirana Germans, 1892, p. xiv).

41. *Vindicación personal*, VII, p. 774.

42. *Cataluña*, art. 3º, V, p. 943 (15-IV-1843).

43. *El protestantismo comparado con el catolicismo*, IV, p. 649.

para el bien de la nación»,⁴⁴ o: «la unidad e inmutabilidad de los dogmas y la invariabilidad de su moral [de l'Església catòlica] no la impiden acomodarse a la diversidad de tiempos y países»;⁴⁵ «la religión es la primera necesidad de los pueblos; [...] solo ella puede reorganizar las sociedades disueltas; [...] una nación formada bajo la acción del catolicismo necesita volver a él aun después de los mayores trastornos». ⁴⁶ Ben poc costa de veure que sota la variació lèxica hi ha una lectura assenyada de les diverses formes polítiques de les societats, diàfanament exposada en un article que publicà el mes de febrer de 1844 on afirmava que «el principio fundamental de nuestra teoría es que el poder político ha de ser expresión del poder social, pues que, habiendo de reunir la inteligencia, la moralidad y la fuerza, debe tomarlas de donde existan, es decir, de la sociedad misma. [...] Una teoría que nada prejuzga sobre la justicia y conveniencia de estas o aquellas formas políticas, no puede ser desdeñada ni por los monárquicos ni por los demócratas, pues que ni a unos ni a otros es permitido rechazar una doctrina que se cifra en la necesidad de hacer que el gobierno de la nación sea la expresión legítima de la inteligencia, de la moralidad y de la fuerza que existan en la sociedad». ⁴⁷ Aquestes afirmacions són a la tesi que Collell va defensar en el seu llibret *La Revolución i les antiguales*: «sols lo Tradicionalisme ben entès, en quant significa la perpetuació immutable de la doctrina catòlica, i la conservació racional dels principis polítics peculiars de cada nació, que tenen la força de la sanció històrica i no s'oposen, per altra part, a les condicions novament creades per la marxa del temps, és la salvació de la societat i forma l'hermós ideal d'una civilització verdadera». ⁴⁸ Per a qui estigui mínimament familiaritzat amb el pensament de Balmes, cada paraula de Collell, no n'és com una glossa?

Tornant a la qüestió semàntica val a dir que si Balmes escrivia 'nació' i 'província', no s'allunyava del sentit arrelat el segle anterior a Espanya on 'regne' i 'nació' vessaren el seu significat en la paraula 'província' la qual, com a paraula, venia a significar o bé part d'un Estat o simplement un sinònim de 'nació' aplicada, per exemple, a Catalunya pel castellanitzat Antoni de Capmany i que és citat per Balmes en la frase ja copiada on manifesta el seu noble orgull de sentir-se de «nación catalana». ⁴⁹ I val a dir que Collell llegia aquestes paraules en temps d'avançat romanticisme a favor dels pobles o nacions antigues, és a dir, engruixia el contingut semàntic dels mots 'nació' i 'nacionalitat'. ⁵⁰

44. *Ibidem*, p. 658.

45. *La instrucción del clero*, V, p. 826 (2a quinzena-II-1843).

46. *La influencia religiosa*, artículo 1º, V, p. 767 (gener 1843).

47. *Errado sistema que se ha seguido para remediar nuestros males. Indicación de los principios que no conviene olvidar si se desea encontrar el verdadero*, VI, p. 404 i 405-406 (14-II-1844).

48. Text reproduït a COLLELL, *Escrits polítics*, op. cit., p. 94.

49. BATLLORI, op. cit., p. 100.

50. Sospito que al tauler de la nomenclatura valdria la pena fer una llarga enquesta des de Balmes fins a una data propera al final del segle. Ho escric davant de dos termes publicats el 1886 en un context referit a la documentació de les glòries passades d'Espanya, «en la circunscripció de Cataluña, la Historia crítica de este antiguo Estado, que ya conoce el lector» (BOFARULL Y BROCA Antonio de. *Historia crítica de la Guerra de la Independencia en Cataluña, continuación de la Historia Crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña por...* Tomo Primero. Barcelona: F. Nocente, 1886, p. 12), com una manera eufemística de dir 'nació' o 'nacionalitat', de la mateixa manera que a la pàgina precedent llegim que «ninguna comarca de España se distingue tanto por su espíritu histórico como la nuestra [Catalunya]».

Quan arriba l'hora de parlar de Balmes i Catalunya hom va a parar a la sèrie d'articles sota el títol *De Cataluña*. I massa vegades hom no passa de llegir només aquests —llevat del pare M. Batllori que en un assaig de l'any 1948 feia evident la pregonesa del pensament de Balmes escampat per tota l'obra. Collell em fa l'efecte que també actuà com la majoria, puix que en citar-lo només treu fragments d'aquest grup d'articles. El pensament balmesià sobre el Principat és, de fet, complex. Fins i tot té una aparença d'instable fixació entre ratlles malgrat que aquestes siguin prou explícites i a voltes contundents. I comparar Balmes amb Collell ens portarà a veure si el canonge féu un pas endavant respecte del seu conciuatà que morí quan ell aprenia a caminar.

El text més comentat per Collell és el darrer paràgraf de *La suerte de Cataluña*. Diu: «sin ocuparse en fomentar un provincianismo ciego [...]; sin perder de vista que los catalanes son también españoles; [...] sin entregarse a vanas ilusiones de que sea posible quebrantar esa unidad nacional [d'Espanya] [...]; sin extrañarse Cataluña por ninguno de esos peligrosos caminos [...] puede alimentar y fomentar cierto provincianismo legítimo, prudente, juicioso, conciliable con los grandes intereses de la nación y a propósito para salvarla de los peligros que la amenazan [...]». ⁵¹

Fins on arriba el pensament de Balmes si ens atenim als adjectius: «legítim, prudent, assenyat i conciliable»? Al cap d'un any i dos dies publicava *Se desvanece un error sobre las causas de sus revueltas* [les de Barcelona d'aquells anys], la tesi del qual era que de la Ciutat Comtal, i per extensió del Principat, havia desaparegut tota arrel d'independència. «Con esta revolución en las ideas [les que s'escamparen a cavall dels segles XVIII i XIX], que afectó profundamente las costumbres, acabaron de disiparse los restos de localidad en Cataluña, si algunos quedaban en la memoria de sus moradores: en la memoria, decimos, porque para quien conozca el estado actual del Principado es indudable que la inmensa mayoría del pueblo ni recuerdos conserva de las instituciones políticas que formaban el orgullo de sus mayores». ⁵² Unes setmanes abans havia escrit de la guerra del 1808, que l'alçament havia estat sota la bandera de la religió i de la monarquia i «este solo hecho es bastante a desvanecer todas las vulgaridades sobre la fuerza del provincianismo en España, y a demostrar que las ideas, los sentimientos y las costumbres estaban a favor de la unidad en el gobierno». ⁵³ I uns dies abans encara, entorn dels canvis sociopolítics europeus amb repercussió a Espanya, dues coses: «Primera: si es el espíritu de los antiguos fueros lo que trae desasosegado el país, será menester que los movimientos de cada provincia ofrezcan un carácter original: esto no sucede así; [...] Segunda: tratándose de defender los antiguos fueros, deberían figurar en primera línea los hombres más adictos a las ideas y costumbres antiguas, y esto no se verifica antes al contrario, a la cabeza del movimiento se hallan siempre los más conocidos por sus opiniones innovadoras, por su desapego a lo provincial». ⁵⁴

51. *Cataluña*, art. 1º, V, p. 930 (15-III-1843).

52. *Barcelona*, art. 3º, V, p. 979 (15-III-1844).

53. *La monarquía y la unidad gubernativa en la sociedad española*, VI, p. 429 (28-II-1844).

54. *Política extranjera*, VI, p. 397 (7-II-1844).

Més. Però. Amb un però subratllat. Uns mots que posen sordina als precedents. El 7 de setembre del mateix any 1844 publicava una *Miscelánea* de pensaments entre els quals aquest: «¿Hay en España verdadera nacionalidad? ¿Sí o no? ¿En qué consiste, sus causas, sus indicios? He aquí apuntado el objeto de una extensa obra».⁵⁵

I per si tot això fos poc, va ser durant l'abril —no deixem l'any 1844— quan en uns versos catalans tramesos a un amic resident a Madrid felicitant-lo pels seus, deixava constància d'«una hipèrbole i una càrrega de passió desueta en ell», amb paraules de Miquel Batllori,⁵⁶ puix evidenciaven el seu sentir-se català des de la llengua. Ara tenim una altra música, no la d'abans. I no oblidéssim un detall d'aquest poema: l'elogi que fa de Bonaventura Carles Aribau com un català que ha esdevingut, ni més ni menys, «envejat de Castella»!

Una consideració s'imposa per no reduir el valor d'aquest testimoni poètic. Confirma la situació normal i a voltes excepcional en l'ús de la prudència per part de l'home públic, com ho era l'escriptor Balmes. Allò que no calia ni era gens prudent de deixar en lletra impresa, sí que es podia consignar en la tinta d'una carta. Constatar-ho vol dir admetre l'evidència que la forma lírica passional pot ser filla d'un sentiment fictici o real. És palmari que si es manifesta a partir de mites estrictament fantasiosos el tindrem per un sentiment nacionalista vacu. Però si al darrere hi ha les dades històriques —encara que siguin borroses—, el sentiment té un nervi de veritat.⁵⁷

El context de tots aquests fragments —altres en queden— són els dos anys de 1843 i 1844 marcats pel final del govern d'Espartero i l'anunci del proper matrimoni reial. Dos anys durant els quals Balmes donava voltes a un pensament i en deixava constància en la premsa: «*Quizás otro día nos ocuparemos de ese provincialismo*», que no volia dir altra cosa que el concepte de «diferència»: «*convenimos con dicho señor [M. Jules de Lasteyrie, diputat al Parlament de França] en que el vizcaíno no se parece al catalán, ni el valenciano al aragonés; pero la diferencia de tipos provinciales no es prueba de que viva la causa de los fueros. ¿Cree el señor diputado que los disturbios que se suscitan en Aragón son por defender lo que se halla en las obras de Blancas y Zurita? ¿Ni que los trastornos de Cataluña se parezcan a los de 1640?*»; a ratlla seguida la frase primera que hem transcrit i al seu darrere l'acompanyen aquests mots: «*que es el tema de tantas vulgaridades, cuando se quiere señalar la causa que no permite a la España*

55. *Pensamientos sobre literatura, filosofía, política y religión*, VIII, p. 332.

56. BATLLORI, *op. cit.*, p. 100.

57. Descobrir conjuntats sentiment i objectivitat històrics es pot fer en moltes pàgines d'Antoni de Bofarull. Quan història la guerra del 1714 assegura que ja s'han oblidat els antics greuges contra Catalunya, però la monarquia i l'Estat espanyol els manté vius fent-se passar encara per vencedor quan de fet si va ésser-ho fou gràcies a «*los 50 batallones y 51 escuadrones franceses que bloquearon y sitiaron a Barcelona*» i als documents que per mantenir la impostura va amagar o féu desaparèixer, perquè els defensors de la Ciutat Comtal «*no puede ser un pueblo [fixi's el lector en el temps verbal!] desordenado e inmoral, sin concierto en sus planes, una agrupación de gente rebelde y perdida, un antro de fieras, como se pretendió así darlo a entender a la posteridad*» (BOFARULL Y BROCA, Antonio de. *Historia Crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* por ... Tomo IX. Barcelona: Juan Aleu y Fugarull, MDCCCLXXVIII, p. 192 i 91 respectivament; les referències a l'ocultació, p. 92-94).

el establecimiento de un gobierno»; era després de la caiguda d'Espartero.⁵⁸ Dels textos se'n desprenen, si més no, dues obvietats: la nacionalitat catalana ja s'ha diluït, però no és clar que Espanya en tingui una, llevat de la que ell explica amb aquestes paraules: «*Recorred toda la historia de España, y observadla en sus diferentes períodos, en sus variadas faces, y nada encontrareis que sea general, uno, capaz de formar un espíritu de nacionalidad, sino la religión. Todo se modifica, cambia y a temporadas desaparece, excepto la religión*».⁵⁹ ¿L'ha perduda una nació i una altra no sabem si la té, la nacionalitat? ¿No pot haver-hi aquí una combinació de prudència i de certa basarda davant dels qui mantenien la flama nacional catalana? «El record de la guerra dels Segadors i del setge del 1714 era més viu en uns i altres del que creuen els historiadors posteriors.»⁶⁰

El pare Batllori sintetitza aquest punt del pensament balmesià així: «[...] Balmes propugna “un cert provincialisme”, a escatir; [...] formula un fet diferencial de caire sòcio-cultural, i —amb passió inusitada— un altre de lingüístic, i [...] proposa una actuació político-econòmica de Catalunya que no es vinculi amb cap partit general espanyol».⁶¹

Ara em faig una pregunta. Si per a Balmes era suficient un «provincialisme» lingüístic i un d'econòmic diferenciat d'Espanya, sense perdre amb ella el lligam polític per la doble llaçada de la religió i la monarquia, per què un cop i un altre retorna a la història del Principat i aconsella de no escoltar veus d'independència? Per què resta com una qüestió pendent digna d'estudi? Per què, com notava Casanovas,⁶² després de *Cataluña* escriu *Barcelona*, on certament hi ha fragments de repàs històric sense mixtificació? Reproduïm-ne algun, puix que no sempre s'han tinguts presents.⁶³

«*El Principado de Cataluña, así como el resto de España, excepto Navarra y las Provincias Vascongadas, se ha encontrado sometido durante mucho tiempo al poder nivelador de los monarcas de Castilla para que puedan conservar el apego a los antiguos fueros y la afición a leyes que de largos años cayeron en desuso y, por consiguiente, en olvido*», constata «*ante todo*» per distanciar-se dels qui pensen contràriament. Però a continuació hom percep que la seva narració no confon Castella amb Espanya ni Espanya amb la monarquia borbònica i sap clarament quins foren els fets...

«*No negaremos que una de las causas que sostuvieron la energía catalana en aquella prolongada y desastrosa lucha [la Guerra de Successió] fuera ese espíritu provincialista que hacía de ella una nación aparte, interesándola por honor y por orgullo en cuanto creía que afectaba más o menos directamente sus intereses, e induciéndola a prescindir del partido a que pudieran inclinarse las demás provincias de España.*» I quins han estat els resultats:

58. *Política extranjera*, VI, p. 396-397 (7-II-1844).

59. *La influencia religiosa*, art. 1º, V, p. 773 (gener 1843).

60. RAGUER, Hilari. «Balmes i el nacionalisme català». *Relleu. Revista trimestral de pensament i cultura*. Tercera època, núm. 106 (octubre-desembre 2010), p. 6/14.

61. BATLLORI, *op. cit.*, p. 99.

62. «*Balmes no quedó satisfecho con la anterior serie de artículos que llevan el título de Cataluña y añadió una segunda serie de seis, titulada Barcelona [...]*» («Nota bibliográfica», *Barcelona*, V, p. 955).

63. *Barcelona*, art. 3º, V, p. 974, 977, 978, 979-980 i 980 (15-III-1844).

«...por efecto de la victoria de la Casa de Borbón se halló Cataluña sometida a la dura condición de los pueblos conquistados [...] desaparecieron completamente los antiguos fueros y la antes libre e independiente Cataluña que por espacio de muchos siglos había formado una nación aparte aun contando el tiempo en que había estado unida a la corona de Castilla.» Detalla com s'esllanguí el «provincialismo» i com davant el perill de perdre religió i monarquia, la unitat ha prevalgut. Però «conviene no olvidar estas verdades, porque de este olvido podrían dimanar errores de grave trascendencia en la conducta del gobierno, que tal vez cree ser conducente trabajar en que desapareciese un fenómeno que es una sombra vana, que no existe en realidad»... quan de fet existeix. Tanmateix no acaba aquí la paraula balmesiana i hem d'inquirir si la frase següent és de reforçament retòric o hi lluca el seu dubte inconscient: «pensando descargar golpes sobre el provincialismo sería de temer que no los descargase sobre la provincia»... és a dir, sobre una realitat amb memòria històrica malgrat mantenir-la prima, velada... ¿El «provincialismo» inexistent? No ens podem imaginar Balmes aliè al context de redescoberta històrica d'aquells anys amb algun mot prou significatiu com el que apareix en l'obra de Prósper de Bofarull, *Los condes de Barcelona vindicados* (1836); o la dubtança que brosta sense voler, quan Joaquim Rubió i Ors prologava els seus poemes catalans (1841), en llegir que «Catalunya pot aspirar encara a la independència, no a la política [...] però sí a la literària, fins a la qual no s'estén ni se pot estendre la política de l'equilibri».⁶⁴ Demanem-nos si Balmes feia com tants hem fet en llegir aquestes paraules, és a dir, parar-nos en «literària» i no prendre nota de les que s'allarguen fins a «equilibri». Quina «política de l'equilibri» tenia present Rubió i Ors? Què volia dir? No serà que la «sombra vana» del «provincialismo» era l'ombra que feia una realitat creixent?

Porto a discussió aquests interrogants perquè penso que el professor Pompeu Casanovas l'ha encertada en posar sobre la taula el «programa implícit» en el pensament de Balmes. ¿No els té tot escriptor, uns pressupòsits inherents als propòsits que manifesta i que la investigació seriosa indaga per comprendre'l millor? ¿No els té tot escriptor, uns pensaments i fins sentiments que per circumstàncies diverses o prudència es veu constret a deixar caure entre ratlles per al lector intel·ligent,⁶⁵ per al del futur que sap contextualitzar autor i obra, perquè els copsi?

El marc envoltant ens diu que Jaume Balmes era «un pensador educat en llatí, que llegia en francès, que pensava en català, que escrivia en castellà, en el context polític i estatal espanyol en el moment on comencen les unificacions europees de l'estat-nació. Ell mateix fugitiu i reclòs diverses vegades per protegir-se dels ava-

64. RUBIÓ I ORS, Joaquim. «Prólogo». A: *La Renaixença. Fuentes per al seu estudi. 1815-1877*. Selecció de Joaquim Molas, Manuel Jorba, Antònia Tayadella. Barcelona: Departament de Literatura Catalana de la Universitat de Barcelona – Departament de Filologia Hispànica de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1984, p. 83.

65. Un exemple confessat pel mateix Balmes: «El Tiempo ha notado que en algún pasaje en vez de cuestión empleábamos la palabra pretensión: en esto tiene una prueba de que al pensar en el conde de Montemolín no olvidábamos al fiscal de imprenta, que podía tener muy bien la pretensión de denunciar nuestro periódico; inconveniente que tratábamos de obviar [...] Confesamos ingenuamente que usamos de dicha palabra con deliberación plena y con previsión de todo lo que podía suceder» (A *El Español*, a *El Herald* i a *El Tiempo*, VII, p. 741).

tars de la guerra. ¿No és aquesta, la Guerra Civil, una situació semblant a d'altres moments de transició de la història europea?». ⁶⁶ En efecte: per una banda havia vist venir la unificació d'Alemanya que emergí els mesos de febrer, març i maig del 1848, a la vigília de la seva mort!, i en aquells mateixos mesos a la península Itàlica es movien també les peces de la seva unificació, per no recordar Suïssa que estrenava nova Constitució Federal; per una altra banda la situació d'Irlanda i de Polònia amb la independència a l'horitzó —cercada o desitjada—; i per una tercera encara, la doble revolta del món obrer i el dels ideals liberals per tot el mapa. S'hi ajusten, en aquest marc, els quatre aspectes que remarca Batllori. El *folk geist* romàntic, les llengües i cultures dels pobles s'alcen amb literats i pensadors, la diferència entre el món del sud-oest del Principat i el del seu nord, que Balmes la veu i la viu intensament; l'aparició aquí de l'industrialisme que crea una nova societat no pot estar lligada a «partits forans»; l'imprecís «provincialisme» que és potser un mot-síntesi o mot-clau que no tingué temps ni d'esbossar, per entendre i actuar en conseqüència davant d'aquesta realitat: «España se ha quedado muy rezagada en todo lo relativo al fomento de los intereses materiales y particularmente de la industria [...] Los hombres que se interesan por el bienestar y prosperidad de la industriosa Cataluña [...] siendo muy probable que en España no se verificará lo que en otras naciones, a saber, que de la capital salen los proyectos, los planes, los medios de ejecución [...] Conviene no perder de vista que Cataluña es la única provincia que participa, propiamente hablando, del movimiento industrial europeo», etc., i prego el lector de llegir *in extenso* el text per no falsejar-ne la interpretació.⁶⁷

Observa el professor Casanovas que l'agudada anàlisi feta per Hilari Raguier, «treu a la palestra» la citació que Balmes fa en el capítol LVI del *El protestantismo comparado con el catolicismo* de la *Proclamación católica a la magestad piadosa de Felipe el Grande, Rey de las Españas y Emperador de las Indias, Nuestro Señor. Los Consellers y Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona* de 1640, redactada per Gaspar Sala i Berat. És aquest el fragment que recull Balmes: «Además de la obligación civil (hablan de los usajes, constituciones y actos de corte de Cataluña), obligan en conciencia, y su rompimiento sería pecado mortal; porque no le es lícito al príncipe contravenir al contrato: libremente se hace, pero ilícitamente se revoca; aunque nunca estuviere sujeto a leyes civiles, lo está a la de razón. Y aunque es señor de leyes, no lo es de contratos que hace con sus vasallos; pues en este acto es particular persona, y el vasallo adquiere igual derecho, porque el pacto ha de ser entre iguales. Y así como el vasallo no puede lícitamente faltar a la fidelidad de su señor, ni éste tampoco a lo que prometió con pacto solemne, antes menos se ha de presumir el rompimiento de parte de príncipe. Si la palabra real ha de tener fuerza de ley, más firmeza pide la que se da en contrato solemne (Proclamación católica, § 27)».⁶⁸

66. CASANOVAS, Pompeu. «Dialèctica i Humanisme en el pensament de Balmes». *Ausa* [Vic], XXV, núm. 167, (2011), p. 74.

67. *Cataluña*, artículo 3º, V, p. 942-943 (15-III-1843).

68. *El protestantismo comparado con el catolicismo*, IV, p. 618. Cal advertir que l'exemplar original (n'hi ha un de penjat a Google llibres) assenyala que és el § XXIV, si bé és el precedent del § XXVIII; el text és llegeix a les pàgines 207-208.

El professor Casanovas només cita fins a la paraula «razón» i a continuació escriu el paràgraf que faig meu: «la *rahó* catalana: un pacte implícit que és a la base de les lleis paccionades que el monarca no pot trencar, sinó per un altre pacte on el poble n'expressa la voluntat, tal i com diu l'apoteigma *pactes rompen lleis*. Balmes es cuida d'assenyalar que aquesta és una base *natural*, és a dir, social, i que aquest pacte —en el fons basat en el pacte teològic de les monarquies medievals— no és el mateix que el contracte social posterior dels filòsofs anglesos i dels il·lustrats francesos». ⁶⁹ Quan Balmes tracta de «*cuestiones sobre la resistencia al poder legítimo*» —títol del capítol— és certament molt significatiu que no es limiti als textos que fins i tot copia en el llatí original al final del capítol, corresponents a Tomàs d'Aquino, a Francisco Suárez i al cardenal Bellarmino, sinó que tingui present aquesta *Proclamación católica*, citada «amb elogi i simpatia evident», rebla H. Ragner. ⁷⁰ Que hom tingui ben clar, endemés, que Balmes no addueix aquestes autoritats i en copia els seus arguments solament per fer llum o donar força a l'obligació de complir els pactes o per saber-ne el valor jurídic, no. Els aporta pel tema de la tirania! I és significatiu que no deixi de veure-la Torras i Bages quan parla de Balmes en la *Tradicció Catalana* i ens el presenta nascut: «de la conjunció de dues races adverses, i heretà les qualitats eminents d'ambdues. La Il·lustració ceriverina, clàssica, polida, mes artificial, ressò del Renaixement; el tomisme claríssim, naturalista, penetrant i segur, mes somort per l'estancament de sa tradició, eco fidel de l'excel·lentíssim criteri del mig temps; la monarquia espanyola, grave i de grandiosos records, mes fatal per a la vida lliure i robusta de les antigues regions; l'amorosa memòria de la cristiana llibertat de la democràtica terra catalana, de la qual cita com a immortal monument en una època en què les llibertats populars eren ja escasses, la *Proclamación católica* dels consellers i Consell de Cent de la ciutat de Barcelona, enfront a l'absolutisme de Felip IV, feren de Balmes la llum més clara i penetrant en l'horitzó intel·lectual d'Espanya en el segle XIX, i determinaren son pensament filosòfic, polític i social». ⁷¹ Això ho escrivia el 1892 i el 1901 el seu amic Collell una altra volta reprenia aquest vell text: «aquell famós memorial d'agravís i noble protesta de llealtat que el Consell de Barcelona endreçà, després de la feta dels Segadors (1640) al rei Felip Quart i que intitularen amb lo nom de *Proclamación católica*, estampant en sa primera plana lo símbol gràfic del Santíssim Sagrament i la imatge de santa Eulàlia. D'aqueixa falta de sinceritat religiosa ha pervingut lo cas estrany [...] que mentres lo catalanisme oficial ha fet repetides manifestacions d'adhesió i de fervent simpatia a totes les causes dels pobles que lluiten per sa llibertat o sa autonomia, i protestant enèrgicament contra totes les violacions del dret [...] mentres, dic, s'han enviat Missatges d'encoratjament i d'admiració, avui a la infortunada Irlanda, demà als autonomistes de Creta, un dia a Finlàndia, amenaçada per l'autòcrata de Rússia, i l'endemà als heroics boers del Transvaal, víctimes de la rapacitat anglesa, mai per mai han aixecat la veu per a protestar de l'ocupació i detentació de Roma feta en nom de l'inic i fals

69. CASANOVAS, «Dialèctica i Humanisme...», *op. cit.*, p. 76-77.

70. RAGUER, H. «El catalanisme de Balmes». A: *Contribució a la història de l'Església catalana*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 188.

71. TORRAS I BAGES, Josep. *La Tradició catalana. Estudi del valor ètic i racional del regionalisme català*. 4a ed. Barcelona: Foment de Pietat, 1924, p. 474.

principi de les nacionalitats que el catalanisme rebutja i detesta». ⁷² Amb bona veu contraposa la nació Itàlia que redueix la nació Església al Vaticà. Acanala el tema patriòtic i el religiós cap al seu molí perquè el religiós és el component base del seu nacionalisme. I ho declama perquè deu tenir present que Balmes, després de copiar la part final del § 27 aquí transcrit, també en copia un tros més llarg del § 36 on es justifica l'alçament en armes contra la tropa invasora «*para defender [...] la hacienda, la vida, la honra, la libertad, la patria, las leyes y, sobre todo, los templos santos, las imágenes sagradas y el Santísimo Sacramento del altar, sea por siempre alabado...*». ⁷³

Em pregunto: en aquesta obra descriptiva i teòrica, Balmes no en tenia prou per defensar un alçament armat enfront del tirà amb les raons dels esmentats Tomàs d'Aquino, Suárez i Bellarmino? Algú pot suposar que els seus lectors coneixien millor la *Proclamación católica* que aquests autors?

En el fet d'oferir citacions d'aquest document de la nostra història, sí que hi veiem un brot del «programa implícit» que estudia Pompeu Casanovas fent-se la pregunta següent: «¿Com és que Balmes no cita mai —o poquíssimes vegades— els autors que ell havia estudiat, que constitueixen la seva pròpia tradició, i que dibuixen a més l'estil i la forma del contingut de la crítica que ell mateix utilitzà contra les formes constitucionals i democràtiques?». Aquest «programa implícit» si l'hagués manifestat amb clara lletra «hauria estat confós amb ostracisme i, en el pitjor dels casos, com a afinitat al carlisme, perquè en efecte eren els carlins els qui més reivindicaven —fins avui mateix— la tradició jurídica catalana de la Corona d'Aragó com a contraposada als principis centralistes dels Borbons». ⁷⁴ I justa la fusta!, si no desdiu aquí tan popular expressió: el jove carlí Jaume Collell, en la tardor del 1867, fa un discurs a la societat estudiantil El Estímulo, aquest: *Decadencia de España durante la dominación borbónica*. En les seves memòries conta que «moguda fou aquella acadèmia i en ella nos donàrem la primera afectuosa estreta de mà amb en Torras [i Bages]». ⁷⁵

Com avança Collell

L'historiador H. Ragner, fet el repàs del text suara comentat d'*El protestantismo comparado con el catolicismo*, i de diversos fragments espigolats a *O'Connell, Un castillo y una ciudad o sea diálogo entre Montjuich y Barcelona, Espartero, Cataluña i Polémica con «El Heraldo»*, es fixa en *Pio IX* per acabar amb la constatació de fets, això és, les idees de Balmes que mogueren Pius IX a fer-li arribar

72. COLLELL, J. «Degeneració y Regeneració. Discurs llegit en lo Primer Certamen de la Joventut Catòlica de Manresa lo dia 27 de maig de 1901 per lo President del Jurat lo Il·ltre. Senyor...». A: *Escrits polítics*, *op. cit.*, p. 235-236. Un altre dels textos que dedicà a Irlanda fou: COLLELL, J. «Per exemple». *La Veu del Montserrat*, IV, núm. 13 (2-IV-1881).

73. *El protestantismo comparado con el catolicismo*, IV, p. 618-619. En aquest cas el fragment copiat per Balmes prové de les p. 254-257 de l'original.

74. CASANOVAS, P. «Un programa implícit en el pensament polític de Balmes». En premsa.

75. *Epistolari de Josep Torras i Bages*. Pròleg, transcripció i anotació de Jaume Medina. Vol. I. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 21, i l'anterior on explica que la discussió passà del tema de l'Escolàstica al més polític dels Borbons; veg. COLLELL, *Del meu fadrinatge*, *op. cit.*, p. 85.

una pregunta autògrafa sobre «les nacionalitats i la seva independència / *quid sentiendum sit de jure nationalitatis ejusque independentiae*».⁷⁶ Escriu H. Raguier que la consulta venia a ser normalíssima atès el prestigi de Balmaes a Roma, i atès que s'havia ocupat del nacionalisme irlandès en la biografia d'O'Connell, el qual «havia procurat al seu país “un veritable esperit nacional” [...] de Polònia n'havia parlat en *Las instituciones políticas en sus relaciones con el estado social*, per dir que els sentiments catòlics dels polonesos no tenien cap més defensa, contra el perill de la Rússia cismàtica, que la independència política»⁷⁷ i a *Pio IX* també havia al·ludit a Irlanda i a Polònia. Però Balmaes no va poder respondre. La pregunta li arribava a finals de maig i moria a primers de juliol. No va ser... però d'alguna manera la resposta la va donar Jaume Collell i altres al seu costat —més els que hi estaven enfrontats ideològicament des d'una visió no catòlica.

Collell avança amb aquestes passes. L'estudi de la història: «aquest és un bon viarany, lo millor i més profitós d'un renaixement literari. Si no haguéssim fet més que cantar les passades gestes amb to planyívol [...] corria perill nostre renaixement de morir-se abans d'hora o viure migradament [...] Mes ara amb aquest despertament, amb aquesta afició en bona hora revivada per lo genre historial, lo més grave i més nodrit dels rams literaris; amb aquest estol d'escriptors que amb incansable perseverància van escorcollant los recòndits documents [...] la nostra restauració literària ha entrat per lo bon camí [...]».⁷⁸

No deixar la literatura: «tot cantant, cantant, Catalunya s'és despertada molt vigorosa, i traient lo rovell de sa vella llengua i restaurant sa literatura ha mostrat que no es volia resignar a ser tant sols una província que paga contribucions i fa el seu cupo de soldats, sinó que vol ser un poble que sap conservar son caràcter i sa fesomia».⁷⁹

Esperonant a continuar «lo que fa l'excursionista resseguint totes les contrades de la terra catalana [*prenguem nota del sintagma que no és pas aquest altre: la terra del Principat*], lo antiquari inventariant ses joies arqueològiques, l'erudit escorcollant sos arxius, l'artista estudiant sos monuments per fantasiar-ne de nous, lo poeta cantant en lo matern llenguatge ses glòries i despertant los condormits sentiments i el publicista de seny instruint el poble...».⁸⁰

Com avançà políticament enmig del despertar cultural que empenyia? Com, des d'aquest «provincialisme», des de la llengua, des de la diferència sociocultural i des del consell de no alligar-se amb partits d'obediència política forana —esmentant el resum del pare Batllori? D'entrada hem d'afirmar que en referència a Espanya, Collell es col·loca en el mateix punt de mira que Balmaes. Espanya és

76. La biografia catalana del pare Ignasi Casanovas en porta la reproducció facsímil, en l'edició de la BAC, només la traducció; el text llatí i la traducció es poden llegir a RAGUIER, «El catalanisme de Balmaes», *op. cit.*, p. 216.

77. RAGUIER, «El catalanisme de Balmaes», *op. cit.*, p. 217-218.

78. C[ollell], «Bon viarany», *La Veu del Montserrat*, IV, núm. 23 (11-VI-1881).

79. C[ollell], J[aume]. «Lo llibre de la Pàtria». *La Veu del Montserrat*, V, núm. 28 (15-VII-1882), a propòsit del volum *Lo llibre de la Pàtria. Poesies del modern Renaixement*. Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1882.

80. COLLELL, J. «Pròleg» [1888]. A: VERDAGUER, Jacint. *Pàtria*. A cura de Ramon Pinyol i Torrents. Vic: Eumo Editorial - Societat Verdaguier, 2002, p. 527.

Estat i és Nació i des d'aquesta premissa obra per Catalunya. Més exactament: des d'una consideració que assenta la unitat d'Espanya sobre la religió catòlica, el mateix fonament donat per Balmaes. En aquest sentit és paradigmàtic el seu discurs fet a Manresa el 1901 pronunciat, diu, no pel cantó literari, sinó pel «dever de remoure els vostres sentiments parlant de la lluita que tenim entaulada per la Religió i la Pàtria» puix que «s'avé més amb lo meu temperament».⁸¹ Però l'Espanya de Collell, la posterior a la Revolució del 1868, és una Espanya doble. Bona en una immensa majoria silenciosa que viu la seva fe catòlica i resisteix el mal sens nombre de l'altra Espanya, la liberal que ha bastit un estat centralista a tot ser-ho.⁸² La seva aferrissada lluita antiliberal troba el punt d'atac en el centralisme que ha creat i que ha destrossat la vida de les antigues nacionalitats.

Per aquí penso que cal trobar el naixement del catalanisme de Jaume Collell anant de bracet amb el romanticisme recuperador de les velles nacions d'Europa. En primer lloc les que porten la senyera de la religió catòlica i el segell del martiri, com Irlanda⁸³ i Polònia.⁸⁴ En segon lloc, les que avancen fent front al liberalisme, com Bèlgica gràcies al coratge dels seus catòlics immersos en la política.⁸⁵ Com també, i contra l'uniformisme del liberalisme polític, Euskadi, «... noble país que, amb costums i llengua molt distintes de la nostra, és no obstant lo que tira més a agermanar-se amb Catalunya. Del país basc, alligonat recentment amb dures experiències, no esperant ja res més que agravis de la política centralista, tracta, com Catalunya, de concentrar ses forces natives i reconquistar en lo possible lo perdut tot conservant fidelment lo que encara li resta».⁸⁶

Sense perdre mai de vista, doncs, la religió,⁸⁷ és remarcable el recurs a ella com a *autoritas*. Collell copia fragments d'una pastoral de l'episcopat austríac, com aquest: «La Iglésia honra i estima l'amor i l'adhesió a la nació pròpia i respecta la llengua i les tradicions de cada poble; les doctrines cristianes s'oposen a què l'amor i l'esperit nacional engendren injustícia contra els drets d'altres pobles o la lluita contra les particularitats de tal o qual poble» i afegeix el comentari: «conforta verament l'esperit, veure justificades les nostres aspiracions i aprovades les nostres doctrines per una assemblea d'hòmens de virtut i de ciència, pastors de pobles, que parlen inspirats per l'amor de Déu i l'amor als homes [...] La frase que “la Iglésia veu en cada poble una institució de la divina Providència” és una idea-mare que hem de posar-la els regionalistes *in capite libri* i amb ella informar tots els nostres treballs

81. COLLELL, «Degeneració y Regeneració...», *op. cit.*, p. 227.

82. Veg. l'article a *La Veu del Montserrat* el desembre del 1878, reproduït a COLLELL, *Escrips polítics*, *op. cit.*, p. 106-109.

83. Collell la tenia present només políticament parlant en una mirada general des del Canadà a Egipte i a l'Índia a finals del 1921, COLLELL, Jaume. «Els nacionalismes». *Gazeta de Vich*, XVIII, núm. 2418 (31-XII-1921).

84. Veg. l'article a *La Veu del Montserrat* el març del 1886, reproduït a COLLELL, *Escrips polítics*, *op. cit.*, p. 158-160.

85. Entre molts, els dos articles que dedicà a la política que s'hi feia: COLLELL, J. «Mirant a Bèlgica, I». *Gazeta Montanyesa*, V, núm. 368 (19-VI-1909), i al núm. 370 (26-VI-1909).

86. C[ollell]. [els dos restants els signa J. C.] «Lo fundamental del Regionalisme, I». *La Veu del Montserrat*, VIII, núm. 21 (23-V-1885).

87. En aquest sentit és paradigmàtic el text dedicat al rosari i a O'Connell: J. C. «Lo rosari i la llibertat dels pobles». *La Veu del Montserrat*, VI, núm. 43 (27-X-1883).

de propaganda».⁸⁸ I no oblida Josep Morgades, restaurador de Ripoll. Dóna gràcies a Déu per «veure un prelat de la Iglésia, a un Bisbe català, aixecar alta, ben alta, la bandera del catalanisme sobre les ruïnes del monument més típic de la nacionalitat catalana, i convidar tothom qui porti sang catalana, no precisament a tornar a alçar lo monument de pedra, sinó a restaurar la pàtria».⁸⁹

Tot i que Collell usa encara la paraula 'provincialisme' i més vegades 'regionalisme', les dominants són de ple 'nació' i 'nacionalitat'. Les entén com referides a una entitat social no confosa, ni fosa, ni confusible amb Espanya, tot i que pot existir i créixer dintre d'ella. Ho digué amb uns cèlebres versos en l'ocasió única dels Jocs Florals de 1888 i ho rematà amb uns altres més contundents i no tan recordats, en ocasió de la restauració del monestir de Ripoll:

«[...]
Llengua santa que d'independència
n'és penyora que mai pot fallar [...]
I pel Dret que és la vida del poble,
que és sagrat com la sang que portem, [...]
Arborem lo penó de les barres, [...]
no volguem ser els remences d'Espanya
no s'ha fet nostre cap per al jou...
Amb la fe que a Ripoll hem jurada
tindrem pàtria i tindrem llibertat, [...]»

*Himne patriòtic*⁹⁰

La proposta seva, general però més concreta que la de Balmes, era l' 'autonomia', concepte que il·lustrava amb el recurs a l'expressió anglesa *self government*. És ben curiosa aquesta referència al món polític anglès; com si cercant un model nord enllà, evités tota confusió amb un desmanegat concepte en terres del sud. Hom comprendrà fàcilment que de les dotzenes de discursos, fullets, més centenars d'articles se'n poden treure uns altres centenars de cites, però essent

88. J. C. «Idees regionalistes de l'episcopat austríac». *La Veu de Catalunya*, I, núm. 9 (8-III-1891), p. 103-104. I afegeix com una segona autoritat, en nota, la darrera informació arribada d'Alemanya on en la festa dels estudiants catòlics de Munic, davant el príncep Robert i el Nunci de Roma, el baró de Hertling ha defensat el federalisme com a únic sistema natural dels alemanys. En aquesta arplega d'autoritats, n'aporta una de molt interessant, fragments dedicats a Espanya vista des de Barcelona, trets d'un llibre aleshores recent: «Joaquim José COELHO DE CARVALHO, *Viagens de Coelho de Carvalho. Madrid, Barcelona, Nice, Mònaco: cartas e notas destinadas a Cesario Verde em 1884*. Lisboa: Livraria de Antonio Maria Pereira, 1888» a l'article COLLELL, J. «Lo que pensen a fora casa». *La Veu del Montserrat*, XI, núm. 27 (7-VII-1888).

89. J. C. «Lo credo del catalanisme». *La Veu del Montserrat*, IX, núm. 13 (27-III-1886).

90. COLLELL, J. *Floràlia. Versos*. Barcelona MDCCCXCIV, p. 166-168 i 179-180, per als dos poemes respectivament.

encara llegibles la majoria, si no en biblioteques, en el volum que en selecciona uns quants,⁹¹ ara i aquí cerquem una altra via. Prescindim de més tria i de glossa. Adrecem el lector a posar de costat la selecció de fragments balmesians per ell mateix triada en el seu discurs fet a Lleida el 1899 amb les paraules que aquell dia va pronunciar a partir de dos condicionants autoimposats i un punt de partida. Aquest: «Jo que he resseguit palpitant d'entusiasta agosarament totes les grans fites de la nostra nacionalitat, des dels Pirineus fins a Mallorca i València, i he volgut sentir, per dir-ho aixís, en cada contrada lo respir de la nostra nissaga, i conèixer sa fesomia marcada en los monuments i en lo llenguatge, vos puc assegurar que en ningun altre lloc he tingut lo que en podrien dir la visió filosòfico-històrica de la nostra pàtria, com allí dalt en lo turó acinglarat on torreja la Seu de Lleida». El primer d'aquells: «de retòriques [...] jo no en sé fer, ni mai n'he volgut saber. Vos diré lo que el meu cor ha sentit en uns moments que seran per mi inoblidables, perquè les grans fruïcions de l'art i de la història són les que més fortament fan batre el pit». El segon: «i lo que diguí a la presència del gran papa [*Lleó XIII en audiència privada exposar-li la finalitat patriòtica ensems que catòlica de la restauració de Ripoll*] del nostre segle, ho repetiré sempre que, per escrit o de paraula, me veja en lo cas de defensar la gran causa a la qual he consagrat tota la meva existència».⁹²

Reprent la distinció entre acció política i acció cívica, Collell l'expressa amb claredat: «la revirada providencial de tot un poble que no pot resignar-se a l'espècie de mort civil que, per una falsa raó d'estat, volia infringir-se-li».⁹³ Per això mateix, no «ha arribat l'hora de concretar lo pensament i formular, sense equívocs ni vaguetats, lo programa del catalanisme? Ja no n'hi ha prou de dir en vers i en prosa que volem fer revivre la llengua com rasgo característic de la fesomia nacional, que volem conservar les institucions jurídiques que porten la doble consagració de la raó filosòfica i de la raó històrica i que, per tant, són l'element vital, lo principi constitutiu de la societat catalana».⁹⁴ Això ho escrivia el 1886 en uns articles adreçats a Manuel Duran i Bas i en el darrer no sols es manifestava seguidor de Balmes sinó, d'alguna manera, el seu intèrpret: «Vostè sap lo que signifiquen en la marxa dels pobles les institucions dels grans genis que, alçant a voltes la punta del vel del porvenir, los és dat llegir amb certa claredad los ulteriors destins; doncs lo Balmes, que no era cap il·lús escalfat de cascos ni cap visionari en matèries polítiques, lo Balmes, que amb més aplom i més repòs que el Donoso Cortés [...] havia pres lo pols de la societat espanyola, lo Balmes, català de cor i espanyol de bona raça, és un dels gran precursors, i m'atrevesc a dir, profeta del catalanisme».⁹⁵

A tot el que portem escrit, algú podrà objectar que estranyament Collell no faci cap referència a una de les obres balmesianes de més gruix català, com ho ha

91. Ens referim al volum ja citat: COLLELL, *Escrits polítics, op. cit.*, 1997.

92. COLLELL, *Discurs pronunciat en la solemne...*, *op. cit.*, p. 199-200, 199 i 206.

93. COLLELL, «Pròleg» [1888]. A: VERDAGUER, *Pàtria, op. cit.*, p. 525-526. Una clara i esquemàtica anàlisi d'aquest text es troba a JUNYENT, *Jaume Collell i Bancells...*, *op. cit.*, p. 144-149.

94. COLLELL, J. «¿És hora encara? Consulta endreçada al Sr. D. Manuel Duran i Bas, I». *La Veu del Montserrat*, any IX, núm. 42 (16-X-1886), reproduït a COLLELL, *Escrits polítics, op. cit.*, p. 170.

95. COLLELL, J. «¿És hora encara?... VII i últim». *La Veu del Montserrat*, any IX, núm. 52 (25-XII-1886).

remarcats Hilari Raguier, la biografia del general Espartero. «Balmes, tan enemic de les revolucions socials, se sent ara identificat amb aquesta revolució [1842] que, pel fet de comprendre gent de tots els estaments, és netament nacional. Contra Van Halen, que la qualificava de pèrfida i de traïdora, ell es complau a descriure de manera abrandada l'heroisme dels seus compatriotes, palesat en escenes que va presenciar i que no se li esborren de la memòria».⁹⁶ Només els qui deixen de cenyir-se al vocabulari i a l'estil, i obliden ensems el *Diario razonado* d'Antonio van Halen y Sarti, poden veure una biografia sense passió, només descripcions retòriques. «La hipòtesi de treball que ha guiat la lectura balmesiana ací proposada és que aquests diferents textos [...] corresponen a dos nivells de la seva personalitat. Cal adonar-se que quan argumenta contra els independentistes ho fa amb calma, amb lògica freda i serena; en canvi, quan parla de l'opressió que Catalunya pateix ho fa amb passió, quasi amb ràbia».⁹⁷ Dos nivells que coincideixen gairebé en paral·lel als dos programes —l'explícit i l'implícit— proposats per P. Casanovas. Aquests, respecte de la doctrina o els raonaments teòrics; aquells, respecte de la implicació afectiva. En el pensament i en el sentiment, Balmes és un escriptor que ens deixa una obra sobre un mirall. S'hi reflecteix en primer pla un programa i una serenitat, però al fons i amb difuminació, però no foscor, hi resta reflectit un sentiment implícit, el patriòtic català. Avui aquest mirall ja no porta la pols de les circumstàncies adverses del s. xx. Hem d'observar-hi honradament el primer pla i el fons que ens retorna Balmes, la «seva vibració patriòtica», amb mots d'H. Raguier.

Collell no esmenta mai *Espartero*. Cert. Com igualment és cert que el canonge va escriure poques pàgines de pensament teòric i moltes d'efusió passional patriòtica. La seva ploma no deixava ni un programa ni un sentiment implícit, no. En aquest punt els dos Jaumes vigatans són antagònics. Només cal rellegir els articles dedicats al mil·lenari de Montserrat o a la restauració de Ripoll per trobar-hi net l'argument en favor de la pàtria, Catalunya, amb l'abrandat sentiment acompanyant.

També és cert i no pot oblidar-se que tant els textos de Balmes com els de Collell han d'ésser interpretats a partir de la cronologia de la seva escriptura. L'ordre trasllueix el sentiment balmesià per l'estil divers que va de *Un castillo y una ciudad o sea diálogo entre Montjuich y Barcelona* a *Espartero*. Igualment es detecta en el pas, per dibuixar-ho d'una manera àmplia, entre els textos periodístics de la joventut de Collell en *El Eco de la Montaña* i els de maduresa a *La Veu del Montserrat*, o entre la *Gazeta Montanyesa* i la *Gazeta de Vich*, arribat a un s. xx, segle variat d'esdeveniments com la Solidaritat, la Setmana Tràgica o la Mancomunitat, per no anar més enllà. Si Balmes, rebuda la pregunta que li feia Pius IX sobre la independència dels pobles, no tingué temps de respondre-la, Collell arribà a veure el projecte de l'Estatut de Núria. «Significa, aqueix Estatut, que definitivament Catalunya recobra sa personalitat jurídica i la seva íntegra unitat política, basada en el fet indestructible de la seva constitució geogràfica i en el patrimoni inalienable de ses tradicions i de sa llengua».⁹⁸

96. RAGUER, «El catalanisme de Balmes», *op. cit.*, p. 202.

97. *Idem*, p. 187.

98. COLLELL, J. «L'Estatut de Catalunya». *Gazeta de Vich*, XXVIII, núm. 3906 (18-VII-1931), ve-

Un dia el pare Miquel Batllori resumí en tres les característiques del pensament balmesià. Isidre Molas ho ha fet del de Jaume Collell en quatre: «a) una *història pròpia* que és tant un passat com un present viscut com a tradició; b) una *llengua pròpia*; c) unes *institucions jurídiques d'un dret propi*, i d) un *caràcter propi*».⁹⁹ Baixar al detall de tota la seva obra política no faria res més que confirmar-ho.

Com a rar colofó

Els lemes solen encapçalar els textos. Aquesta volta, no. Perquè tinc entre mans un pensament de fa quatre dies i el segle XIX resta molt llunyà. Perquè és un xic llarg. Perquè el que diu podria ben ser, de fet és, que el savi l'encertés amb el seu pot ser...

«Pot ser cert que el nacionalisme, a diferència de la mera consciència nacional —el sentiment de pertànyer a una nació—, és en primer lloc una resposta a l'actitud de menysteniment o menyspreu cap als valors tradicionals d'una societat, el resultat d'un orgull ferit i d'un sentiment d'humiliació en els seus membres socialment més conscients, que arribat el moment produeix ràbia i autoafirmació».¹⁰⁰

Isaiah Berlin

Pot ser cert que no sols el nacionalisme, sinó també la mera consciència nacional... després de gairebé tres-cents anys...

Manresa, juny de l'any 2012

geu-lo sencer a COLLELL, *Escrips polítics*, *op. cit.*, p. 259-260.

99. MOLAS, «Pròleg», *op. cit.*, p. 46; evidentment amb referències i fragments copiats en notes d'acompanyament.

100. BERLIN, Isaiah. *Nacionalisme*. València: Tàdem, 1997, p. 40.

